

VOORWOORD

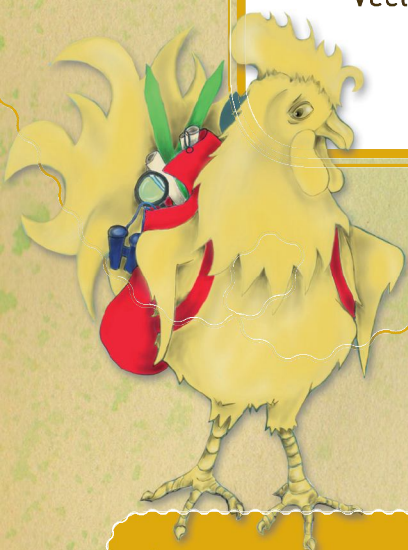
De Gouden Haan is van de toren gewaaid en komt terecht in de zandbak van het schoolplein en uiteindelijk in de poppenhoek van de klas. Waar komt deze deftige haan vandaan?

Met de Gouden Haan gaan de kinderen op ontdekking in hun eigen omgeving. Ze worden gewezen op structuren, gebouwen, struiken waar ze anders vrolijk iedere dag aan voorbij lopen. De schoolomgeving wordt ingezet als leerinhoud. Ze ontdekken dat hun eigen omgeving rijk is aan verschillende bouwwerken, verhalen, kleuren en materialen.

Met dit project maken jonge kinderen een begin met 'het leren lezen' van hun eigen omgeving.

Erfgoededucatie wordt in deze lessen opgevat als vorm van omgevingsonderwijs en het ontwikkelen van ruimtelijke oriëntatie speelt een belangrijke rol bij het grip krijgen op de gebouwde en natuurlijke omgeving.

Veel plezier met het ontdekken van de eigen schoolomgeving!

"Het project leeft. De nieuwsgierigheid van de kleuters wordt aangewakkerd. De hele dag door zien ze van alles wat te maken heeft met dit project. Hun woordenschat wordt enorm uitgebreid."

"Kleuters leren bijzondere objecten en landschapselementen in hun eigen schoolomgeving benoemen. Dat gaat vanzelf met dit project. Ze verleggen hun grenzen terwijl ze zo dicht bij hun eigen wereld blijven. Ze hebben een heel gesprek over de stoeptegel met het lieveheersbeestje. Ze staan op een ladder om de klas van bovenaf te bekijken. Ze liggen op het plein om het laagste punt te zoeken en hebben een geheime gang ontdekt in het schoolgebouw op zolder. En in de buurt hebben we niet één maar drie torenhanen geteld."

"Kleuters zijn echte ontdekkers en dit project stimuleert en stuurt deze eigenschap. Het is een avontuur voor de leerlingen. Er gaan letterlijk nieuwe deuren voor hen open."

OPZET PROJECT

Vier lessen

De ontdekkingstocht in de eigen omgeving begint bij het kind zelf en verloopt daarna in grotere cirkels om het kind heen. Het project bestaat dan ook uit een serie van vier lessen: Kennismaken met de Gouden Haan, Ontdektocht in de school, Ontdektocht op het schoolplein en Ontdektocht in de buurt. De serie van vier lessen kan aangevuld worden met een vijfde verrijksles: Op bezoek bij erfgoed in de buurt. Iedere les is op dezelfde wijze opgezet. De lessen zijn flexibel in te zetten in de eerste twee leerjaren van het basisonderwijs. U kiest zelf een geschikt moment voor het inplannen van deze lessenserie. Maak er een project van in een periode van twee weken, dat houdt het enthousiasme van de leerlingen vast.

Vier verhalen

Bij iedere les hoort een verhaal over Hubertus de Gouden Haan. Het verhaal zet aan tot verwondering, roept vragen en emoties op en doet een beroep op de verbeeldingskracht en vergroot het inlevingsvermogen. In dit project is gekozen voor een gouden haan op een torenspits. De haan heeft immers het beste uitzicht over de omgeving en staat voor waakzaamheid. In vier verhalen, maar ook in het lied en de opdrachten wijst Hubertus de Gouden Haan de kinderen de weg in hun omgeving. Hubertus is een deftige haan die altijd met twee woorden spreekt. Op deze manier kunnen de eigenschappen van bijzondere objecten of landschapselementen benoemd worden: grote boom, ijzeren paal, lage muur, groen hek, zware deur.

Vier kijkplaten

De verhalen van Hubertus de Gouden Haan worden visueel ondersteund met kijkplaten. Aandacht voor details, herkennen van de dagelijkse omgeving en een verwijzing naar de bijzondere objecten en landschapselementen zijn belangrijke elementen op de kijkplaten. De kijkplaten kunnen de start vormen van vruchtbare ruimtelijke oriëntatie met kleuters. Ze maken kennis met verschillende landschappen en oefenen hun geografisch vocabulaire. De kijkplaten nodigen uit tot vragen als 'Hoe kom je daar?' 'Wat gebeurt er in het gebouw achter de school?' De kijkplaten helpen de kleuter om de wereld te ordenen. En...hoe langer je kijkt, hoe meer je ziet.

Vier ontdektochten

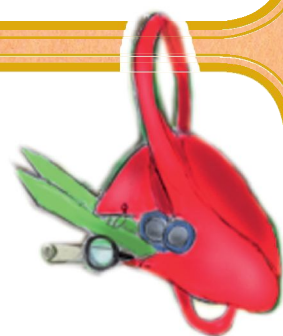
De leerlingen gaan in de lessen op ontdektocht in de school, op het schoolplein en in de buurt rondom de school. Iedere ontdektocht start met het hanenlied en het spel 'Ik zie ik zie wat jij niet ziet?!'. Ontdekkingen worden verzameld in het omgevingsboek. De ontdektochten zijn zo gemaakt dat u eenvoudig activiteiten toe kunt voegen of weg kunt laten.

TIJDINVESTERING

Les 1:	Kennismaken met de Gouden Haan	1 uur
Les 2:	Ontdektocht in de school	2 uur
Les 3:	Ontdektocht op het schoolplein	2 uur
Les 4:	Ontdektocht in de buurt	2 uur
Verrijksles:	Op bezoek bij erfgoed in de buurt	2 uur

Houd ook rekening met het voorbereiden van de ontdektochten (15-30 min).

De lessen bouwen op elkaar voort. Om de leerlingen zo optimaal mogelijk van het project te laten profiteren raden we aan alle lessen te geven. Er is veel ruimte overgelaten voor eigen invulling. U kunt het project ook uitvoeren als breder project waarbij u andere activiteiten in het thema betreft. De genoemde tijdsduur bij de lessen is niet berekend op het uitvoeren van de verrijksopdrachten. Plan voor deze opdrachten extra tijd in.

WERKEN MET SPEL 'IK ZIE IK ZIE WAT JIJ NIET ZIET?!'

'Ik zie ik zie wat jij niet ziet?!' is een kinderspel dat zowel binnen als buiten gespeeld kan worden. Het richt zich op het herkennen en benoemen van begrippen, voorwerpen en eigenschappen.

Hoe werkt het spel?

- Kinderen gaan bij elkaar zitten of staan en iemand neemt een voorwerp in zijn hoofd wat te zien is in de ruimte waar de kinderen zich bevinden.
- U of een kind zegt: Ik zie ik zie wat jij niet ziet en het is... rood! Vanaf dat moment kijken de andere kinderen om zich heen en zoeken ze voorwerpen die rood zijn. Ze noemen ze op en diegene die het goed heeft geraden mag nu een voorwerp in zijn of haar hoofd nemen en zeggen: Ik zie ik zie wat jij niet ziet en het is....
- **Maak onderscheid in:** Wat bevindt zich binnen? Wat is buiten?
- **Focus op het hardop herhalen en benoemen van verschillende eigenschappen van objecten** zoals: "en het is een gouden haan", "en het is een ronde toren", en "het is een scheve boom". Gebruik dus verschillende eigenschappen. Van scheef, hoog, krom, ijzer tot rood en groot.
- **Breid het spel uit met:** Ik hoor ik hoor wat jij niet hoort?! Ik ruik ik ruik wat jij niet ruikt?! Ik voel ik voel wat jij niet voelt?! Zo komen ook andere zintuigen aan de orde.

WERKEN MET DE PICTOGRAMMEN EN WOORDKAARTJES

Iedere les start met het ophangen van een pictogram op een zichtbare plek in het klaslokaal. Het verwijst naar de inhoud en locatie van de les. In les 1 is dit het pictogram van de **Gouden Haan**, in les 2 het pictogram **Binnen**, in les 3 **Buiten** en in les 4 **De buurt**.

De woordkaartjes geven aanleiding tot taaldenkgesprekken over de bijzondere objecten en landschapselementen op de kijkplaten en tijdens de ontdektochten binnen en buiten. Met de woordkaartjes kunnen leerlingen begrippen herkennen, benoemen en leren lezen. De pictogrammen en woordkaartjes vindt u in bijlage 6 en bijlage 7. Kopieer, lamineer en knip de kaartjes en pictogrammen of print ze van de DVD.

WERKEN MET DE HANENMUTS

Knutsel voor of tijdens les 1 de hanenmuts in elkaar. Een voorbeeld van een hanenmuts met Hubertus de haan vindt u in bijlage 5 en op de DVD. Maak één muts en kies iedere les een kind die de hanenrol heeft en de muts opzet. Kies in plaats van 'haantje de voorste' ook eens 'haantje de achterste'.

Materialen die hiervoor nodig zijn: kopie van de haan, strook karton voor om het hoofd, gekleurd papier, lijm, nietmachine, schaar, plakband.

LES 1 KENNISMAKEN MET DE GOUDEN HAAN

Tijdsduur

Minimaal 1 uur. De lesonderdelen kunnen over meerdere lessen worden verdeeld.

Nodig

Kijkplaat 1 met verhaal 1, pictogram 'de Gouden Haan', lied-beschrijving.

Woordkaartjes: huis, toren, school, boom, struik, gras, sloot, hek, hok, muur, dak, gebouw.

Een (leeg) omgevingsboek, hanenmuts

Zie Uitleg over de lesonderdelen op pagina 6 voor meer informatie.

Activiteiten kunnen desgewenst in grote kring, kleine kring of in groepjes worden uitgevoerd.

A. Voorkennis activeren

- Pictogram 'de Gouden Haan' bespreken en ophangen op planbord / zichtbare plek.
- Energizer Gouden Haan: 'goudennnn haan' op verschillende manieren uitspreken. Hoe hard, zacht, snel, langzaam, hoog, laag kunnen de kinderen dit doen? Laat de kleuters dit aanvullen met stampen, klappen, en springen.
- Introduceren en voorlezen kijkplaat met verhaal: Hubertus de deftige haan geeft een opdracht aan de kinderen (leren hanenlied en maken van een boek)
- Benoemen welke omgevingselementen op de afbeelding te zien zijn:
- Kerktoeren met de Gouden Haan, school, soorten huizen en gebouwen, groen-elementen zoals bomen, struiken, water en aantal objecten in de openbare ruimte zoals een lantaarnpaal, hek of muurtje, bestrating.
- Gebruik de woordkaartjes. (Voor beschrijving zie *Uitleg over de lesonderdelen.*)

Activiteiten benoemen en herkennen van woorden en afbeeldingen:

- Woordkaartjes kunnen ook worden gebruikt in de kleine kring met groep 2. Nadruk ligt dan op het vormen van woorden en het lezen en het zoeken naar rijmwoorden.
- Woordkaartjes kunnen gebruikt worden om na te stempelen.
- Wat voor soorten torens, hokken kennen de kinderen? Denk aan een kerktoeren, een watertoren, een torenflat, een kippenhok, een fietsenhok of het speelgoedhok op het speelplein. Welke woorden kunnen de kinderen maken met het woord dak, denk aan: een puntedak, dakgoot, dakpan of dakterras.

B. Zinvol beleven

- Aanleren hanenlied met bewegingen. (Voor beschrijving zie *Uitleg over de lesonderdelen.*) Maak ruimte in de klas. Laat de leerlingen elkaar helpen. Op ontdektocht met de Gouden Haan.
- Speel het spel: ik zie ik zie wat jij niet ziet?! (Voor beschrijving zie *Uitleg over de lesonderdelen.*) Focus op het hardop herhalen en benoemen van de eigenschappen en objecten: "en het is een Gouden Haan", "en het is een ronde toren", en "het is een scheve boom", etc.
- Zet één kind de hanenmuts op (of speel zelf de Gouden Haan). Laat de rest van de groep uitleggen aan de haan wat binnen en buiten is, wat hoog en laag is, wat ver weg en dichtbij is. Zet de haan op een hoog punt. Zet de haan ver weg. Zet de haan laag. Zet de haan buiten. Zet de haan dichtbij. Laat de haan vertellen wat hij ziet. Wat ontdekt hij?
- Laat de pictogrammen 'binnen', 'buiten' en 'buurt' zien. Vertel dat de komende lessen gaan over de Gouden Haan. We gaan op ontdektocht binnen in het schoolgebouw en op ontdektocht buiten op het schoolplein en verder de buurt in.

C. Reflecteren

Omgevingsboek introduceren. (Voor beschrijving zie Uitleg over de lesonderdelen.)

- Besteed aandacht aan het maken van een boek. Wat komt daarbij kijken? Uit welke onderdelen bestaat een boek?
- Wat komt er in ons boek? Wat hebben we ontdekt vandaag?
- Wat was de opdracht van de haan? Maken van een omgevingsboek.
- In tweetallen praten kinderen over wat ze ontdekt hebben deze les. Ze bedenken wat in het boek komt. Geef ze 1 minuut denktijd en 2 minuten praattijd met elkaar.
- Delen van de ontdekkingen in het omgevingsboek. Gebruik citaten van de leerlingen, foto's tijdens de les, een tekening, kopie van de kijkplaat, kopie van het verhaal, schrijf de rijmwoorden op, stempelwerkje van de woordkaartjes.

En de volgende keer? Een ontdektocht door het schoolgebouw! Ben je ook benieuwd wat we daar met de Gouden Haan gaan ontdekken? Wat denk je?

Verrijksopdrachten

- Verzamel met de kleuters verschillende afbeeldingen van 'haantjes op de toren'. Wat zijn de verschillen? Wat zijn de overeenkomsten?
- Koppel er een dramales aan vast. Naspelen van het verhaal van de Gouden Haan.
- Zorg voor een hanenknuffel in de poppenhoek.
- Verrijk de werklessen met het onderwerp de gouden haan. Laat de haan en de begrippen op de woordkaartjes terugkomen in de opdrachten met de kralenplank, prikkaarten, puzzels, bouwhoek of taalhoek. Gebruik eventueel een kopie van de kijkplaat.

BIJLAGE 1

VERHAAL 1: ONVERWACHT BEZOEK.

Het is ochtend. De zon schijnt heerlijk door de grote ramen van de kleuterklas. Josje en Mies spelen in de poppenhoek. Mies speelt een olifant. Josje is een haan. Dat vindt ze fijn om te spelen, want een haan is heel wijs en belangrijk. En nog leuker is het om rondom de zandbak te kraaien en in de struiken langs het hek te zoeken. De deur naar het speelplein staat open. Van juf Anke mogen ze vaak naar buiten. Maar net als Josje een stap over de drempel zet, klapt de juf in haar handen. Dat betekent dat je goed moet luisteren.

'Lieve meisjes en jongens,' zegt juf Anke. 'Buiten wordt het een beetje donker, dus de deur gaat dicht.'

De storm zal zo beginnen. Als hij over is mag de deur weer open.'

'Dat zei de meneer van het journaal ook,' roept Gijs. 'Er komt regen en super harde wind.'

Josje en Mies horen het niet meer. Samen sjokken ze terug naar de poppenhoek. Nu is spelen niet meer leuk.

'Zullen we samen naar de storm gaan kijken?' fluistert Josje de haan. 'Dat is spannend en belangrijk.' Mies de olifant moet een beetje lachen, maar ze vindt het een goed plan.

Als ze naar buiten kijken begint de wind te gieren. Hij laat de takken van de grote, oude boom hard heen en weer zwiepen. Plats, klets! nu horen ze ook druppels tegen de ruiten. Op het gras komt een waterplas. De lucht wordt donker, bijna zwart! De muur van het opberghok zie je niet meer.

Plotseling verlicht een felle lichtflits het speelplein. Josje en Mies houden elkaar stevig vast. De wind suist nog harder en de donder zegt; 'Klabats!'

Ineens zien ze iets door de lucht vliegen. Het lijkt wel een vallende ster en het komt recht op het raam af waar Josje en Mies doorheen kijken.

En dan... Boem! Met een harde knal komt de vallende ster tegen de oude boom aan. Zoeff! een windvlaag laat de ster in de zandbak vallen.

Josje en Mies gillen en springen van opwindning.

'Juf, juf, kom gauw,' roept Josje hard. 'De storm heeft een ster gegooid.' Alle kinderen en de juf haasten zich naar het raam. Ze zien niks, alleen maar modder en regen die op de rand plenst.

'Jij zit zeker te verzinnen,' zegt Gijs.

'Nietes, het is echt, juf. Mogen Mies en ik gaan kijken?'

'Het regent en het waait nog te hard,' antwoordt de juf. 'Zodra de storm voorbij is mag het, ga nu allemaal maar weer aan je werk.'

Maar Josje en Mies werken niet, zij kijken naar buiten en wachten af.

Na een tijdje schijnt de zon weer. Josje en Mies rennen voorop naar de zandbak. Iedereen is muisstil. Met open mond kijken de kinderen naar wat er in ligt.

'Ju-ju-ju-juf,' stottert Josje. 'Het is een haan net als ik, maar dan glimmend. Zou hij pijn hebben?'

'Ik denk het wel,' zegt de juf. 'Hij is erg hard gevallen.'

'Dan moeten wij de haan verzorgen,' zegt Mies.

'Ja, ja!' juicht iedereen in koor.

'Josje en Mies,' zegt de juf. 'Halen jullie de trekkar uit het opberghok, dan kunnen we de haan er opleggen.'

‘En een deken!’ roept Mies terwijl ze naar het hok rent.

Als de trekkar vlak bij de rand van de zandbak staat, stapt juf Anke in de modder en pakt héél voorzichtig de haan op. Vol verwondering kijkt iedereen hoe de juf hem op de kar legt. Wat is hij groot!

Als een echte zuster dekt Mies de haan af met de deken en wrijft zachtjes over zijn kop.

In de klas staat de trekkar in het midden van de kring. De kinderen en juf Anke zitten er stilletjes omheen. Ze kijken allemaal naar de haan, behalve Gijs en Luuk. Waar zouden ze zijn? Net als de juf op wil staan komen ze hijgend binnen.

‘We hebben nog iets gevonden juf,’ roept Luuk, ‘het is heel raar en zwaar!’

Met gekromde ruggen leggen Gijs en Luuk het scheve ijzeren ding naast de trekkar.

‘Ga maar gauw zitten,’ zegt de juf. ‘Dan zal ik vertellen wat er gebeurd is.’

Met gespitse oren luistert iedereen naar juf Anke. Ze vertelt dat de haan waarschijnlijk de Gouden Haan van de kerktoren is. De toren is zijn huis. Het gebogen ding is een windwijzer, waar hij altijd op staat.

Bijna alle vingers zijn nu in de lucht, Antje mag als eerste.

‘Wordt de wijzer weer beter?’

‘Als we de wijzer aan Meneer Hans de directeur geven wordt hij weer beter,’ antwoordt de juf. ‘Meneer Hans weet vast iemand die de wijzer kan maken.’ De juf kijkt naar Gijs en Luuk.

‘Bringen jullie de windwijzer maar naar meneer Hans.’

Nu mag Josje iets vragen. ‘Wordt de haan ook beter?’

‘Dat denk ik wel met al die goede zusters en dokters in de klas.’

‘Hij mag mijn boterham wel juf,’ zegt Keetje. ‘En mijn melk,’ roept Jan erachter aan.

‘Misschien kunnen we ons nieuwe lied van op de toren zingen,’ stelt de juf voor. ‘Daar wordt hij vast

en zeker snel beter van.’

‘Ja, ja!’ roepen alle kinderen in koor. Uit volle borst zingen ze;

(Melodie: in Holland staat een huis)

Op de toren zit een haan

Op de toren zit een haan

Op de toren zit een haan ja ja van je kukele kukele-ku jaja

Op de toren zit een haan

Op de toren zit een haan.

Als het lied is afgelopen, kijkt iedereen gespannen of de Gouden Haan wakker wordt. En ja hoor, er begint iets te bewegen. Heel langzaam komen twee vleugels onder de deken vandaan. Daarna een kop met de kam die alle kanten op staat. En dan floep! gaan er twee ogen open. Verschrikt kijkt de Gouden Haan om zich heen.

‘Wees maar niet bang haan, wij zorgen goed voor je,’ zegt Mies bezorgd.

‘Wie is u en waar verblijf ik?’ vraagt De Gouden Haan.

‘Je bent bij ons in het schoolgebouw, bij juf Anke,’ roept Josje. ‘En waarom zeg je u?’

De Gouden Haan schudt met zijn kop. ‘Ik ben Hubertus van de kerktoren. Gouden Haan Hubertus welteverstaan. Ik ben al heel oud en kom uit een voorname dynastie.

'Wat betekent dynastie?' vraagt Gijs die inmiddels weer zit.

'Ik Hubertus, kom uit een belangrijke familie die heel wijs was. Ze spraken altijd met twee woorden.

Dat heb ik van ze geleerd. En ik heb ook geleerd om de weg te wijzen.

'Waarom kijk je nu zo verdrietig?' vraagt Mies.

'Ik Hubertus heb..., had een rode rugzak. Daarin zat alles om de omgeving te ontdekken.

Zelfs een echt omgevingsboek. Nu ben ik hem kwijt en kan ik dus de weg niet goed wijzen.'

De kinderen kijken Hubertus allemaal meelevend aan.

Josje aait hem over zijn kop. 'Niet verdrietig zijn Hubertus, ik heb een idee. Wij kunnen toch een nieuw boek voor je maken. Onze klas heb je nog niet ontdekt.'

Hubertus kijkt op met lichtjes in zijn ogen en zegt: 'Ik Hubertus vind dit een schitterend idee. Dan wordt het jullie omgevingsboek.'

Luuk kijkt ernstig en krabt op zijn hoofd.

'Maar wat staat er dan allemaal in een omgevingsboek?'

Alles wat je om je heen ziet. Welke kleur het heeft, welke vorm, hoe het voelt, hoe het ruikt.

Foto's, tekeningen, woorden...mmmm...zzzzzz. De ogen van Hubertus zijn dicht gevallen.

De juf drukt haar vinger tegen haar mond en trekt de kar voorzichtig naar de poppenhoek.

'Laat Hubertus maar slapen,' fluistert ze, 'hij is nog moe van de val. Wij gaan naar huis en morgen... op ontdekkingstocht!'

'Jeee!' juicht iedereen zachtjes.

COLOFON

Ontwikkeling van Op de toren zit een haan door:

Zeeman * deRegt
ONDERWIJSKUNDIGEN

Zeeman & de Regt Onderwijskundigen www.zeemanderegt.com

erfgoed brabant

Erfgoed Brabant www.erfgoedbrabant.nl
Ninke van der Heijden, Dieuwertje de Nigtere,
Tera Uijtdewilligen en Ingeborg Schuster.

Kijkplaten, verhalen en illustraties
Karin de Groot www.karinkeesje.nl

Vormgeving
Maartse Hazen, Nijmegen www.maartsehazen.nl

Druk
Graficonnect BV, Son

Het project is ontwikkeld in samenspraak met experts, leerkrachten van groep 1 en 2, Basisschool St.-Petrus in Boxtel en studenten van Fontys Hogeschool Kind en Educatie en NHTV Urban Design.

Met dank aan:
Anita Schulting, Karin de Groot, Lisa Prins, Christina Straatman,
Robin Leenders, Judith van Woensel en Hilde Bloemers.

Mede mogelijk gemaakt door:

Provincie Noord-Brabant

**FONDS VOOR
CULTUUR
PARTICIPATIE**

**De
Cultuur
Loper**

's-Hertogenbosch mei 2017

© Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever, Erfgoed Brabant.